

РОЗВИТОК ЕМПАТІЇ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА
МЕТОДОМ АНАЛІЗУ ВПЛИВУ МУЗИКИ НА ПСИХІКУ ЛЮДИНИDEVELOPMENT OF FUTURE MUSIC TEACHERS' EMPATHY
BY ANALYSING THE INFLUENCE OF MUSIC ON THE HUMAN PSYCHE

Стаття присвячена формуванню однієї з професійно-ціннісних орієнтацій (емпатії) у майбутніх учителів музичного мистецтва у процесі вивчення предметів соціально-гуманітарного циклу. Дослідниця розглядає структуру емпатії та необхідність її наявності у складі професіограми вчителя музичного мистецтва, спираючись на наукові праці О. Бабюк, М. Барної, С. Божик, О. Гудзь, Л. Журавльової, О. Кайріс, І. Коган, О. Коржук, О. Максим, Г. Рісс, Т. Рябовол, Г. Свідерської, Н. Юдіної, К. Ясько та ін.

Особлива увага приділена аналізу можливостей розвитку емпатії у процесі дифузії української та зарубіжної літератури, педагогіки і психології на I-II курсах коледжів культури і мистецтв, зокрема під час вивчення літературних творів, які містять опис впливу музики на психіку людини та реакції слухачів / виконавців на музичне мистецтво. Аналіз цитатних описів емоційних реакцій реципієнтам пропонувано порівнювати з власним емоційним відгуком на згадані музичні твори, що сприяє розвитку музично-педагогічної рефлексії.

Авторка пропонує можливі методи роботи з літературними творами, які водночас сприятимуть розвитку емпатії і зміцнюватимуть професійну орієнтацію майбутніх учителів музичного мистецтва; аналізує описані у літературних творах категорії емпатії (емоційна, когнітивна, предикативна) та співзалежність якості музичного сприймання, розвинутої емпатії та рефлексії. У коло аналізу потрапляють шість творів, які згідно з програмами вивчають на I-II курсах коледжів культури і мистецтв (три – з української та три – з зарубіжної літератури). Запропоновані методи роботи з художніми творами демонструють реалізацію міжпредметних зв'язків, психологізм у оцінці персонажів, ініціюють креативність при роботі з твором, сприяють розвитку артистизму, інтерпретації, імпровізації, формують естетичну свідомість.

У висновках дослідниця прогнозує ефективність запропонованих методів та аксіологічного потенціалу української та зарубіжної літератур, педагогіки і психології для розвитку емпатії здобувачів освіти коледжів культури і мистецтв, намічає вектор подальшого дослідження у вивченні ефективності емпатійних тренінгів на заняттях з педагогіки і психології.

Ключові слова: емоційна емпатія, когнітивна емпатія, предикативна емпатія, майбутні учителі музики, психологізм.

The article is devoted to the formation of one of the professional value orientations (empathy) of future music teachers in the process of studying subjects of the social and humanitarian cycle. The researcher examines the structure of empathy and the need for its presence in the professional profile of a music teacher, based on the scientific works of O. Babiuk, M. Barna, S. Bozhyk, O. Gudz, L. Zhuravleva, O. Kairis, I. Kogan, O. Korzhuk, O. Maksym, G. Riss, T. Ryabovol, H. Sviderska, N. Yudina, K. Yasko and others.

Particular attention is paid to the analysis of the possibilities of developing empathy in the process of diffusion of Ukrainian and foreign literature, pedagogy and psychology at I-II courses of colleges of culture and arts, in particular when studying literary works that describe the impact of music on the human psyche and the reactions of listeners/performers to musical art. The recipients are asked to compare the analysis of quotational descriptions of emotional reactions with their own emotional response to the mentioned musical works, which contributes to the development of musical and pedagogical reflection.

The author proposes possible methods of working with literary works that will simultaneously promote the development of empathy and strengthen the professional orientation of future music teachers; analyses the categories of empathy described in literary works (emotional, cognitive, predicative) and the interdependence of the quality of musical perception, developed empathy and reflection. The scope of the analysis includes six works that, according to the curricula, are studied at I-II years of college of culture and arts (three – Ukrainian and three – foreign literature). The proposed methods of working with works of art demonstrate the implementation of interdisciplinary connections, psychological assessment of characters, initiate creativity when working with a work, promote the development of artistry, interpretation, improvisation, and form aesthetic consciousness.

In conclusion, the researcher predicts the effectiveness of the proposed methods and axiological potential of Ukrainian and foreign literature, pedagogy and psychology for the development of empathy of students of colleges of culture and arts, outlines the vector of further research in studying the effectiveness of empathy training in pedagogy and psychology classes.

Key words: emotional empathy, cognitive empathy, predicative empathy, future music teachers, psychological assessment.

УДК 378.147:37.011.3-051:7
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/61.2.14>

Магда П.М.,
докт. філос.,
голова циклової комісії
«Загальноосвітні, соціально-економічні та гуманітарні дисципліни»
Бахмутського фахового коледжу
культури і мистецтв імені Івана
Карабича (м. Кам'янець-Подільський,
Україна)

Постановка проблеми в загальному вигляді.

Формування ціннісних орієнтацій у майбутніх учителів музики є однією зі складових процесу психолого-педагогічної підготовки здобувачів освіти коледжів культури і мистецтв. Ціннісні орієнтації виступають обов'язковим елементом структури «Я-образу» педагога-музиканта, виконавця,

диригента, визначаючи спрямованість і мотиваційний вектор діяльності фахівця. Чільне місце серед інших ціннісних орієнтацій у складі структури особистості майбутнього вчителя школи мистецтв посідає емпатія, яка є необхідною умовою якісного здійснення особистісно орієнтованого навчання при індивідуальній формі роботи

з учнем, оптимального складання програми концертних виступів для отримання максимально сильного естетичного відгуку від слухачів [7, с. 45].

Аналіз сучасних досліджень і публікацій.

Емпатія як науковий феномен та складова професіограми вчителя давно перебуває в колі уваги дослідників. Вивченню наукової проблеми емпатії (її структури, визначення, формування, методів розвитку її у майбутніх фахівців та ін.) приділяли увагу О. Бабюк, М. Барна, С. Божик, О. Гудзь, Л. Журавльова, О. Кайріс, І. Коган, О. Коржук, О. Максим, Г. Рісс, Т. Рябовол, Г. Свідерська, Н. Юдіна, К. Ясько та ін. Наявність великої кількості наукових праць, присвячених емпатії як науковому феномену, свідчить про актуальність обраної теми.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри наявність значного фонду наукових праць з обраної теми, спостерігається недостатнє висвітлення деяких аспектів формування емпатії як професійно-ціннісної орієнтації у майбутніх учителів музичного мистецтва, а саме: особливості її розвитку під час занять з предметів / дисциплін соціально-гуманітарного циклу коледжів культури і мистецтв. Аксиологічна потужність української та зарубіжної літератури у поєднанні з педагогікою та психологією дозволяє розробити методи роботи над художніми творами, які сприятимуть розвитку емпатії у здобувачів освіти. Висока значущість та недостатня розробленість проблеми розвитку емпатії в контексті соціально-гуманітарної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва зумовили вибір теми.

Мета статті. Мета статті полягає у розробці методів та підготовці матеріалу для розвитку трьох категорій емпатії у майбутніх учителів музичного мистецтва шляхом аналізу впливу музики на психіку людини (на матеріалі творів української та зарубіжної літератури).

Виклад основного матеріалу. Педагоги сучасної України найчастіше спираються на базову класифікацію категорій емпатії, що має три категорії:

– емоційна емпатія, що передбачає реакції індивіда на емоційні стани іншого, які полягають у перенесенні емоцій останнього на себе та включенні їх у процес спілкування;

– когнітивна емпатія, яка полягає у розумінні, порівнянні, аналізі думок інших;

– предикативна емпатія, що виражається у аналізі та передбаченні реакції інших на якісь події [11].

Для ефективного здійснення педагогічного процесу, організації позааудиторних концертних заходів, об'єднання учнів у ансамблі, хорові колективи, співпраці з батьками та колегами майбутньому вчителю музики необхідно розвинути усі три складові [1, с. 73].

Розвиток такої професійно-ціннісної орієнтації, як емпатія, у майбутніх учителів музичного мистецтва можливий не лише під час занять циклу професійно-практичної підготовки, позаурочних концертних заходів, а і під час проведення занять соціально-гуманітарного та загальноосвітнього циклу.

На нашу думку, цьому сприятиме використання дифузії деяких дисциплін, застосування споріднених теоретичних і практичних методів дослідження. Розглянемо потенційні можливості розвитку емпатії майбутніх учителів музичного мистецтва методом аналізу впливу музики на психіку людини під час вивчення зарубіжної літератури, української літератури, педагогіки і психології у коледжах культури і мистецтв (фахова передвища освіта).

Для здобувачів освіти спеціальності 025 «Музичне мистецтво» навчальним планом передбачена така кількість годин з предметів та дисциплін: українська література – 140 годин, зарубіжна література – 78 годин, педагогіка і психологія – 72 години (аудиторні). Поглибити знання з названих предметів, побудувати цілісну систему знань і уявлень, застосувати знання з однієї дисципліни при вивченні інших, посилити професійне самовизначення та орієнтацію, сформувати професійно-ціннісні орієнтації, на нашу думку, допоможе використання методів спостереження, компаративного аналізу, драматизації, рефлексії, психологізму на уроках літератури, де вивчаються твори, що містять детальний, об'єктивний / суб'єктивний опис впливу музики на психіку людини.

Серед творів української літератури, які пропонує програма для вивчення на I-II курсах коледжів культури і мистецтв, можна виділити такі, що мають потенціал для визначеної вище інтеграції методів дослідження:

1. Кобилянська О. «Impromptu phantasie», «Valse melancolique».

2. Леся Українка «Лісова пісня».

3. Костенко Л. «Маруся Чурай»

Серед творів зарубіжної літератури, які пропонує програма для вивчення на I-II курсах коледжів культури і мистецтв, відповідно, можна виділити такі:

1. «Міф про Орфея».

2. Мураками Г. «Дівчина з Іпанеми».

3. Кортасар Х. «Менади».

Міждисциплінарні зв'язки під час вивчення названих творів сприяють посиленню професійної орієнтації, оскільки в колі уваги письменників знаходяться різноманітні зразки музичного мистецтва та описи їхнього впливу на психіку людей. «Impromptu phantasie» та етюд Ф. Шопена, меланхолійний вальс, створений головною героїнею (Софія), мелодії для сопілки, створені персонажем (Лукаш), народні пісні, авторство яких приписують Марусі Чурай (історичні та ліричні), мелодії золотої

ліри Орфея та його пісні, «Garota de Ipanema» А. Жобіна (bossa nova) та імпровізації на саксофоні С. Гетца, «Сон у літню ніч» Ф. Мендельсона, «Дон Жуан» Р. Штрауса, «Море» К. Дебюссі, «П'ята симфонія» Л. Бетховена не просто згадані у цих творах, а є визначальними елементами сюжету, засобами характеристики психотипів персонажів, факторами самоідентифікації героїв або випробуваннями для них.

Цінним при вивченні названих шістьох творів є те, що для розуміння ідеї, художнього образу або створення асоціації (для найповнішого сприйняття тексту) музичні твори, згадані у них, обов'язково треба послухати або уявити. Це дозволяє за рахунок розвитку творчої уяви та асоціативного мислення здобувачів освіти розвивати креативність як нетиповість у погляді на звичайні методи сприйняття тексту і музики, прийоми виконавства, сценічні ефекти, артистизм та сприяє самореалізації майбутніх учителів музики завдяки знаходженню і вираженню ними власної асоціації, розвитку музичного сприймання, музичного мислення, інтерпретації та ін. [6, с. 172]. Проте ці процеси видаються нам неможливими без достатнього рівня розвитку емпатії, бо дуже часто музичні настрої, тональність, стиль згаданої у літературному творі музики або реакцію слухачів на неї автор використовує для того, щоб читач повніше уявив особистість персонажа. Отже, у цьому контексті аналіз впливу музики на психіку людини у літературних творах буде водночас розвивати і емпатію, і креативність як професійно-ціннісні орієнтації майбутніх учителів музичного мистецтва.

На нашу думку, слухач з розвиненою естетичною свідомістю буде сприймати музику емпатійно, проходячи усі три категорії емпатії: емоційну, когнітивну та предикативну. Проаналізуємо твори (О. Кобилянська «Impromptu phantasie», «Valse melancolique», Леся Українка «Лісова пісня», Л. Костенко «Маруся Чурай», «Міф про Орфея», Г. Мураками «Дівчина з Іпанеми», Х. Кортасар «Менади») з метою виявлення рис емпатії внаслідок впливу музики на психіку людини.

У першому творі реакція героїні на музику є такою: «...коли чую її, як другі грають, то душа моя наповнюється слізьми», «Коли чую музику – готова я вмирати. Стаю тоді божевільно-відважна, стаю велика, погорджуюча, любляча...», «Зразу стало їй холодно, а опісля – сама не знала, як се прийшло, – почала плакати» [2]. Головна героїня рефлексує, намагаючись аналізувати свої емоційні стани і реакції на музику, переносючи її інтований зміст на себе. У той же час, вона не може пояснити, чому музика викликає саме таку реакцію у неї. Можемо зробити висновок, що О. Кобилянська у «Impromptu phantasie» яскраво описує емоційну емпатію, яка є більш поширеною серед

слухачів інтуїтивних, а не досвідчених, з лабільною нервовою системою. Професійний виконавець не може обмежитись тільки такою категорією емпатії, бо її замало для повного відтворення художнього образу.

У «Лісовій пісні» Лесі Українки Мавка захоплюється музикою сопілки, розуміє її, пантеїстично розчиняє її у звуках природи, ототожнює голос сопілки зі своїм і метафорично називає естетичну свідомість цвітом душі: «Весна ще так ніколи не співала, як тепер», «Як солодко грає, як глибоко крає, розтинає білі груди, серденько виймає!», «Я ж пойняла усі пісні сопілоньки твоєї», «Не зневажай душі своєї цвіту», «Я обізвуся до них... голосом ніжним тонкої сопілки» [10]. Авторка пропонує нам варіант емпатії головної героїні, що будується на поєднанні емоційної та когнітивної категорій.

Найбільш близьким майбутнім музикантам-педагогам є варіант рефлексії та емпатії, представлений у романі у віршах «Маруся Чурай» Ліни Костенко, оскільки головна героїня є композиторкою та поетесою, авторкою багатьох історичних та ліричних пісень (емоційна та когнітивна емпатія). Для Марусі можливість емоційно-чуттєвого відгуку на події навколо – варіант творчої самореалізації, без якого народна співачка не уявляє життя: «Співала так, як лиш вона уміла», «В розмові я, сказати б то, не дуже. А в пісні можу виспівати все», «Пісень немає – і мене немає». Про розвинуту емпатію головної героїні свідчить всенародне визнання її творчості: «Коли в похід виходила батава, її піснями плакала Полтава», «Вона ж була як голос України, що клекотав у наших корогвах!», «Її пісні – як перло многоцінне, як дивен скарб серед земних марнот» та ін. [4]. Саме такого рівня розвитку емпатії та професійно-виконавської рефлексії повинні прагнути майбутні вчителі музики.

«Міф про Орфея» («Смерть Орфея») показує можливу силу впливу музики на всесвіт, метафорично демонструючи вплив на психіку: «Така сила звучала в пісні Орфея, так покорила вона й вабила до співця, що навколо нього, як зачаровані, стовпилися дикі звірі, покинувши навколишні ліси й гори. Птиці злетілися слухати співця. Уся природа, здавалось, зачарована була чудовим співом і звуками кіфари Орфея» [9]. Оскільки наявний елемент чар, то мова йде про неусвідомлену (емоційну) емпатію.

У творі Г. Мураками наспів мелодії створюється цитуванням тексту пісні, вказівкою її назви, згадкою найбільш популярного виконавця. Асоціації, які виникають у автора, є складовою спогадів та рефлексії: «А чому так трапилося, що я завжди згадую шкільний коридор, почувши «Дівчину з Іпанеми» – мені й самому не надто зрозуміло» [8]. Спроби автора розібратися у ланцюжках

асоціацій дозволяють висунути гіпотезу про наявність у героя усіх трьох категорій емпатії, адже елементи передбачення (предикативна емпатія) у тексті варіативно продемонстровано.

Найбільш багатим на описи впливу музики на психіку людини є останній з шести названих творів. Реакція слухачів описується різноманітно: «проникливо дивилися одні до одного зі слізьми на очах, розчулені співзвучністю своїх захватів, стихійним братством, від якого добрішають на якусь хвилину людські душі», «вибух ентузіазму», «погрозливи гул», «до несамовитих аплодисментів приєднався тупіт ніг», «загальне зворушення», «дівчина... забилася в корчах», «на сцену, юрмлячись біля сходинок, лізли й лізли нові люди», «юрма очманілих шанувальників понесла його [диригента] зі сцени», «обезумілі чоловіки й жінки з завиванням виривали у скрипалів скрипки..., потім стали кидати в залу усіх музикантів поспіль», «всі, як одержимі, ловили музикантів», «зала ревіла все пронизливіше і гостріше», «вибухали моторошні зойки», «загальне навіженство» та ін. [3].

В оповіданні Х. Кортасара «Менади» узагальнено і метафорично змальований результат поверхневого музичного сприймання музичних творів слухачами, внаслідок якого посилилась активність прояву нижніх рядів функціонування психіки, а саме – поведінково-афективних. Причинами виникнення масового психозу могли бути нерозвиненість естетичної свідомості, занепад слухачької активності, відсутність естетичних ідеалів, принципів, почуттів та інтелектуальної складової музичного мислення і сприймання. Неспроможність досягнути силу емоцій, викликаних музикою, зрозуміти їх змістове наповнення викликала стан афекту, посилений стадним інстинктом [5, с. 118]. Можемо висунути гіпотезу про недостатньо розвинуту предикативну емпатію диригента (Маестро), який порівнюється то з Орфеєм, то з матадором. Наявність цієї категорії емпатії дозволила б передбачити реакцію непередбаченої публіки на музичне мистецтво.

Отже, при дослідженні впливу музики на психіку людини під час вивчення літературних творів на I-II курсах коледжів культури і мистецтв для розвитку емпатії майбутніх учителів музичного мистецтва можемо використати такі завдання:

- встановлення за описом (цитатою) емоційної реакції виду психічного стану, проілюстрованої категорії емпатії;
- з'ясування причин виникнення саме такої реакції реципієнтів, описаних у творі;
- прослуховування музичних творів, названих у літературному, та ведення щоденника власних асоціацій та емоцій (з майбутнім порівнянням впливу музики на читача / персонажа);
- добір висловів з Біблії, прислів'їв, афоризмів про мистецтво, естетичні цінності, які б ілюстрували сюжет творів;

- написання есе про призначення митця у суспільстві, його роль у формуванні естетичної свідомості;

- написання рефератів про формування, структуру музичного сприймання, мислення та факторів, від яких залежить музичне сприймання;

- компаративний аналіз образів: Орфей / Маестро (Х. Кортасар), Мавка / головна героїня «Impromptu phantasie» (Леся Українка / О. Кобилянська), односельці Марусі Чурай / публіка театру «Корона» (Ліна Костенко / Х. Кортасар);

- аналіз проявлених героями категорій емпатії;

- заміна ролі (читач – персонаж) у творі Х. Кортасара «Менади», драматизація-діалог Маестро з головним героєм, головного героя зі сліпим, головного героя і жінки у червоному, Маестро і жінки у червоному та ін.

Висновки. Емпатія як професійно-ціннісна орієнтація є обов'язковою складовою професіограми вчителя музики. Наведені методи роботи під час вивчення творів дозволяють здобувачам освіти удосконалити знання з психології, педагогічної майстерності, розвинути навички емпатійної взаємодії, рефлексії, аналізу і синтезу як операцій мислення, артистизм, креативність та ін. Інтеграція української та зарубіжної літератур, педагогіки і психології сприятиме побудові системи психолого-педагогічних знань, які дозволять оволодіти майбутнім учителям музики педагогічною майстерністю, розвинути професійно-ціннісні орієнтації, зокрема емпатію. Вектор подальшого дослідження буде спрямований на аналіз тренінгів емпатійної взаємодії під час вивчення здобувачами освіти педагогіки та психології.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гудзь О. Методи розвитку художньої емпатії у майбутніх учителів музичного мистецтва в процесі вокальної підготовки. *Науковий вісник Південно-українського національного педагогічного університету ім. К.Д.Ушинського*. Одеса. 2020. Вип. 4 (133). С. 71–78.
2. Кобилянська О. Impromptu phantasie. URL: <https://knigogo.com.ua/chitati-online/impromptu-phantasie/> (дата звернення 10.07.2023).
3. Кортасар Х. Менади. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=8011> (дата звернення 09.07.2023).
4. Костенко Л. Маруся Чурай. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=1042> (дата звернення 09.07.2023).
5. Магда П. Вплив музики на психіку людини у оповіданні Хуліо Кортасара «Менади». *Innovations and prospects in modern science. Proceedings of the 7th International scientific and practical conference*. SSPG Publish. Stockholm, Sweden. 2023. Pp. 117–123. URL: <https://sci-conf.com.ua/vii-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferent>

siya-innovations-and-prospects-in-modern-science-3-5-07-2023-stokgolm-shvetsiya-arhiv/ (дата звернення 09.07.2023)

6. Магда П. Розвиток креативності у майбутніх учителів музики методом аудіовізуалізації. *Молодь і ринок*: зб. наук. праць Дрогобицького державного педагогічного університету ім. І. Франка. Дрогобич. 2018. № 1 (156). С. 171–174.

7. Магда П. М. Формування емпатії як ціннісної орієнтації у майбутніх учителів музики. *Modernization of educational system: world trends and national peculiarities: Conference Proceeding*, February 23rd. Kaunas: Baltija Publishing, 2018. P. 44–46.

8. Мураками Г. Дівчина з Іпанеми. URL: <http://www.ji.lviv.ua/n24texts/murakami.htm> (дата звернення 10.07.2023)

9. Смерть Орфея. Грецький міф. URL: <https://legends.co.ua/myths/smert-orfeja-greckij-mif.html> (дата звернення 09.07.2023).

10. Українка Леся. Лісова пісня. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=508&page=2> (дата звернення 09.07.2023).

11. Харченко Н. Уроки емпатії або мистецтво ходити в чужому взутті. *Шкільний світ*. 2017. № 10. URL: <https://osvit.ua.com/2018/04/64396/> (дата звернення 08.07.2023).